

DAVLAT MOLIVASI BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA PUL-KREDIT
SIYOSATINING AHAMIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7884041>

Xudoyberganov Hurmatjon Egambergan o'g'li
TDIU "Davlat moliyasi va xalqaro moliya" yo'nalishi magistranti

Annontatsiya: Mazkur maqolada davlat moliyasi barqarorligini ta'minlashda pul-kredit siyosatining o'ziga xos xususiyatlari, uning amaldagi muammolari va ularni hal qilish yo'llari, ushbu siyosatning vositalari, moliyaviy tizimning rivojlanishi va boshqa ko'plab muhim masalalar bilan birga O'zbekistonda iqtisodiy o'sishni ta'minlashda pul-kredit siyosatining imkoniyatlari keng o'rganiladi.

Kalit so'zlar: davlat moliyasi, pul kredit siyosati, pul muomilasi, banklar, foiz stavkalari, inflatsiya, Markaziy bank, qayta moliyalash stavkasi.

Kirish

Hozirgi vaqtda zamonaviy rivojlangan mamlakatlar iqtisodiy siyosatining asosiy tarkibiy qismi sifatida tan olingan iqtisodiy siyosat pul-kredit siyosatidir. Shu sababli, birinchi navbatda, pul-kredit siyosatini tushuntirishga e'tibor qaratish joiz. Chunki, davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda pul-kredit siyosatining to'g'ri qo'llanilishi kelajakda ko'plab yutuqlarga asos bo'ladi. Masalan, pul-kredit siyosatini amalga oshirishning ushbu usuli bilan narx barqarorligini ta'minlash, pul agregatlari, zahira pullari va pul massasi hajmining o'zgarishini nazorat qilish ta'minlanadi. Pul massasining o'zgarishi omillariga asoslangan tahlil shuni ko'rsatadiki, pul massasining o'sishi turli davrlarda oltin-valyuta zaxiralarining ko'payishi va iqtisodiyotni kreditlashning kengayishi hisobiga ta'minlanadi. Valyuta kursini shakllantirishda mutlaqo yangicha yondashuvdan foydalanish, o'z navbatida, Markaziy bankning asosiy e'tiborini ichki bozorda narxlar barqarorligiga qaratgan holda pul-kredit siyosatini takomillashtirish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar

Pul-kredit siyosati markaziy banklar tomonidan iqtisodiy barqarorlikka erishish uchun foydalaniladigan muhim vositadir. Bu siyosat iqtisodiyotdagi pul va kredit taklifiga ta'sir ko'rsatishga mo'ljallangan, bu esa, o'z navbatida, foiz stavkalari, inflyatsiya va iqtisodiy o'sishga ta'sir qiladi.

Mamlakat "sog'lom" iqtisodiyotining eng samarali ko'rsatkichi uning moliyaviy holatidir. Zero, moliya tizimi nafaqat iqtisodiyotda zarur o'zaro bog'lanishlarni ta'minlaydi, balki makroiqtisodiy tartibga solishning eng samarali dastaklaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham har bir davlatning ijro etuvchi hokimiyatining faoliyati jahon moliya bozorlari beqarorligi sharoitida ham moliya-kredit tizimi va umuman moliyaviy ahvolning barqarorligini ta'minlashga qaratilgan.

Hozirgi kunda kun tartibida davlat moliyasining barqaror rivojlanishi masalalari ko'proq ko'tarilmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri shundaki, postindustrial jamiyat, globallasuv va jahon bozorining rivojlanishi davrida milliy iqtisodiyot murakkab dinamik tizimni tashkil etuvchi juda ko'p sonli omillar ta'sirida qolmoqda. O'z o'rnida, davlat moliyasini barqarorligini ta'minlashda pul-kredit siyosati mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu siyosat, mamlakatning moliyaviy tizimini rivojlantirish, moliyaviy iste'molni boshqarish, yangi ish o'rinlari yaratish va boshqa ko'plab maqsadlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni ta'minlashda yordam beradi.

Pul-kredit siyosatining mazmun mohiyati uning davlatning iqtisodiy xulq-atvorini belgilab berishidadir, u nafaqat mamlakatdagi aholi farovonligiga, balki davlatning jahon miqyosidagi o'rniga, uning iqtisodiy va milliy xavfsizligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Davlatning iqtisodiy xavfsizligi mamlakat iqtisodiyotining turli tahdidlardan himoyalani darajasini belgilaydi. Ushbu tahdidlarning amalga oshirilishi milliy iqtisodiyotning normal ishlashini buzishi, davlatning iqtisodiy manfaatlariga zarar yetkazishi, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga to'sqinlik qilishi, shuningdek, davlatning boshqa davlatlar, birlashmalar va xalqaro iqtisodiy tashkilotlar bilan iqtisodiy o'zaro hamkorligini murakkablashtirishi mumkin. Shunga ko'ra, pul-kredit siyosati iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish quroli sifatida davlatning iqtisodiy xavfsizlik tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu holat pul-kredit siyosati va iqtisodiy xavfsizlik tizimi – davlat moliyasining barqaror rivojlanishini o'rganishning dolzarbligini tasdiqlaydi.

O'zbekistonda ham 2017-yilda iqtisodiyotni erkinlashtirish va makroiqtisodiy tartibga solishning bozor mexanizmlaridan keng foydalanishga qaratilgan mamlakat iqtisodiyotini isloh qilish va rivojlantirishning yangi yo'nalishini amalga oshirishning boshlanishi bank tizimini rivojlantirish vektorini va bu boradagi o'rta muddatli istiqbolda pul-kredit siyosatining ustuvor vazifalarni belgilab berdi.

Milliy valyuta kursini shakllantirishning bozor tamoyillarini joriy etgan holda ichki valyuta bozorini bosqichma-bosqich liberallashtirish borasidagi amaliy qadamlar bu yo'nalishdagi asosiy qarorlardan biri bo'ldi. Valyuta kursining butunlay yangi tartibi, o'z navbatida, Markaziy bankning asosiy e'tibori va sa'y-harakatlarini faqat ichki bozorda narxlar barqarorligini ta'minlashga qaratib, pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish uchun zarur zamin yaratadi.

Monetar siyosat tushunchasi inglizcha sanaladi aslida. Bizda esa pul-kredit siyosati deb talqin qilinadi. Pul-kredit siyosati — pul-kredit organlarining makroiqtisodiy siyosati, pul bozori shart-sharoitlari (qisqa muddatli foiz stavkasi, nominal valyuta kursi yoki joriy likvidlik darajasi) orqali yalpi talabni boshqarishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Bank sektorining yakuniy kombinatsiyasiga erishish, jumladan, narxlar barqarorligi, barqaror ayriboshlash kursini saqlab qolish, moliyaviy jihatdan ham barqarorlik va muvozanatli iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish hamdir.

Hukumatning pul muomalasi va kredit sohasida olib boradigan bosh yo'li, mamlakat iqtisodiyoti barqarorligini, uning samarali faoliyatini ta'minlashga, pul tizimini lozim darajada mustahkam saqlab turishga qaratilgan chora-tadbirlar pul-kredit siyosati deb yuritiladi. Pul-kredit siyosati — davlat iqtisodiy siyosatining tarkibiy qismi sanaladi va odatiy hollarda uni Markaziy bank amalga oshiradi. Pul-kredit siyosati orqali muomaladagi ortiqcha pul massasi qisqartirilishiga erishiladi yoki ko'paytiriladi. Inflyatsiyani pasaytirish chora-tadbirlari ko'riladi. Markaziy bank pul-kredit siyosatini olib borishda pul bozoriga to'g'ridan-to'g'ri — o'zining boshqaruv vakolatlari yordamida va pul emissiyasi orqali ta'sir o'tkazishi mumkin.

Pul-kredit siyosati bevosita va bilvosita vositalar orqali amalga oshiriladi:

1. Bevosita vositalar — moliyaviy institutlardagi moliyaviy aktivlar narxлари (foiz stavkaları)ni yoki ular hajmini to'g'ridan to'g'ri boshqarish orqali olib boriladi. Markaziy bank tomonidan tijorat banklaridagi mavjud depozit ko'rinishidagi pullarni hamda ular tomonidan beriladigan kreditlar narxлари va hajmini ham nazoratda tutadi.

2. Bilvosita vositalar — Markaziy bank tomonidan moliyaviy institutlar resurslarita bozor mexanizmlari (majburiy zahira talablari, ochiq bozordagi operatsiyalar, tijorat banklarini qayta moliyalash va Markaziy bankning hisob stavkasi, tijorat banklaridan depozitlarni qabul qilish va boshqalar) orqali iqtisodiyotdagi pul massasiga ta'sir etadi.

Bulardan tashqari, Markaziy bank foydalanadigan vositalarning har biri foiz stavkalarining o'sishiga, kreditlash va qarz olish hajmini kamaytirishga, lozim bo'lganda foiz stavkalarini oshirishga yoki aksincha, tushirishga xizmat qiladi. Ochiq bozordagi operatsiyalar, majburiy eng kam zahiralarning bo'lishi, hisobga olish siyosati, valyuta siyosati pul-kredit siyosatining asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi¹⁵⁵.

Pul-kredit siyosati haqida gapirganda, albatta uning ob'yektlari va sub'yektlarini qatordan tushirib qolmaslik lozim. Negaki, pul-kredit siyosatining ob'yekt va sub'yektlari qaysidir ma'noda uning «tana a'zolari» hisoblanadi. Shu boisdan quyida pul-kredit siyosatining ob'yektlari hamda sub'yektlariga alohida urg'u berib o'tamiz:

Pul-kredit siyosatining ob'yektlari:

- pul-kredit organlari; banklar;
- nobank tashkilotlarining harakatlari natijasida o'zgaruvchan pul bozoridagi talab va taklif.

Pul-kredit siyosatining sub'yektlari:

- Markaziy bank;
- Markaziy bank o'zaro aloqada bo'lgan iqtisodiy agentlar;
- moliya tizimi faoliyatida ishtirok etuvchi banklar va boshqa moliya institutlari.

“Davlat moliyasi va barqarorligini ta'minlashda pul-kredit siyosatining o'rni va ahamiyati haqida ko'pgina iqtisodchi olimlar turfa muzokaralar olib borganlar. Mazkur

¹⁵⁵ A.V.Vahobov., T.S.Malikov.Moliya. «NOSHIR».Toshkent-2012. 636

masala yuzasidan turli millat vakillari ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirganlar, maqolalar va monografiyalarni chop ettirganlar. Biroq Shunday bo'lsa-da bugungi kunda ham ushbu mavzu yana bir qator iqtisodchi va amaliyotchilar tomonidan keng muhokamaga sabab bo'lmoqda va muhokamaning markazida turib kelmoqda. Davlat barqarorligini ta'minlashda pul-kredit siyosatining ahamiyati xorijlik iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida ham o'z aksini topgan. Bunga misol tariqasida dastavval, Departamentning maxsus xodimasi Madina Gayfulinaning 2021-yilda chop qilingan «Оценка эффективности операционного механизма денежно-кредитной политики» mavzusidagi maqolasini aytishimiz mumkin. Madina Gayfulina ushbu maqolasida bugungi kunda davlat moliyasi barqarorligida pul-kredit tizimi va siyosati qay darajada ekaniga, uning enh ahamiyatli tomonlariga alohida e'tibor qaratgan hamda baho berib o'tgan¹⁵⁶."

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki bugungi kunda iqtisodiyot jadal rivojlanib borayotgan bir vaqtida 2017 yilda boshlangan iqtisodiyotni liberallashtirish va bozor mexanizmlari rolini oshirishga qaratilgan iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichi o'rta muddatli istiqbolda bank tizimi va pul-kredit siyosatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi. Ushbu yo'nalishdagi muhim qarorlardan biri milliy valyuta almashuv kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanish tamoyillarini joriy etish orqali ichki valyuta bozorini bosqichma-bosqich liberallashtirilishi bilan bog'liq amaliy qadamlar bo'ldi.

Valyuta kursi shakllanishida tamomila yangi yondashuvdan foydalanilishi, o'z navbatida, Markaziy bankning asosiy e'tiborini ichki bozordagi narxlar barqarorligiga qaratish asnosida pul-kredit siyosatini takomillashtirish imkoniyatini beradi.

Ayni vaqtda valyuta bozorini liberallashtirish borasidagi islohotlarning muvafaqqiyatli amalga oshirilishi ko'p jihatdan pul-kredit siyosatini takomillashtirish, tijorat banklari faoliyatini mustahkamlash hamda bank tizimini rivojlantirish choralari samaradorligi bilan chambarchas bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. A.V.Vahobov., T.S.Malikov.Moliya. «NOSHIR».Toshkent-2012. 636-
2. Мадина Гайфулина./специалист департамента. Оценка эффективности операционного механизма денежно-кредитной политики. Тошкент. 2021
3. Mayexl N., Monetar siyosatni qo'llash:Rivojlanayotgan monetary rejimlarga ega mamlakatlardagi operatsion masalalar(XVF).
4. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild./2000-yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Farmoni,01.08.1997-yildagi PF-1827-son.
6. <https://www.ebsco.com>.(EBSCO Information Services).

¹⁵⁶ Мадина Гайфулина./специалист департамента. Оценка эффективности операционного механизма денежно-кредитной политики. Тошкент. 2021

7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Davlat_moliyasi/
8. https://uz.wikipedia.org/wiki/Pul-kredit_siyosati/
9. <https://cbu.uz/uz/monetary-policy/concept/>
10. https://banki.ru/wikibank/denejno-kreditnaya_politika/
11. <https://lex.uz/docs/264548>